

A JÖVŐ NEMZEDÉKEK ÉRDEKEINEK VÉDELME TELLÁTÓ BIZTOSHELYETTES

Az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesének, a jövő nemzedékek szószólójának az AJB-4096/2015. számú ügyben hozott

ELVI ÁLLÁSFOGLALÁSA

A DÉLVIDÉKI FÖLDIKUTYA FOKOZOTTAN VÉDETT FAJÁNAK MEGŐRZÉSÉRŐL A JÖVŐ NEMZEDÉKEK SZÁMÁRA

1. Az eljárás megindítása, a délvidéki földikutya fajmegőrzésének kritikus stádiuma

A délvidéki földikutya (*Nannospalax (leucodon) montanosyrmienensis*) a Kárpát-medencében endemikus,¹ a nyugati földikutya fajcsoporthoz tartozó, kritikusan veszélyeztetett, a kihalás szélére sodródott faj. Földünkön ennek a – gerincesek törzsébe és az emlősök osztályába tartozó, rejtőzködő, talajlakó életmódot folytató – kistestű rágcsálófajnak a világállománya a legfrissebb becslések szerint alig több mint 400 egyedre tehető, amelyek három élőhelyen fordulnak elő; a szerbiai Fruska gora hegy lábánál, Ásotthalom és Kelebia térségében a szerb-magyar határ vidékén és Baja városának határában.² A hazai délvidéki földikutya állomány tehát nem egy széles elterjedésű és nagy egyedszámmal rendelkező faj peremvidékre szorult és helyileg veszélyeztetett populációja, hanem egy mintegy kétmillió évvel ezelőtt ezen a helyen kialakult, élőhelyei kiterjedésében és egyedszámában vészesen megfogyatkozott faj utolsó, még megmaradt képviselői.

Jóllehet a nyugati földikutyák észleléséről már 1793-ból származnak³ hiteles feljegyzések, a 20. század elején pedig Méhely Lajos⁴ tanulmányozta ezeket az egyedeket és a rendszertani összefüggéseket,⁵ a fajcsoport csak a legutóbbi évtizedben került ismét a tudományos érdeklődés kiemelt látókörébe. Ennek oka, hogy a fajcsoport külső megjelenés alapján látszólag egyöntetű képviselői, a citogenetikai és molekuláris biológiai vizsgálatok alapján valójában nagymértékben különböznek egymástól. Az egyes kistestűek mind kromoszómaszámuk és kromoszómáik szerkezete alapján, mind pedig genomjuk szintjén meglepő mértékben eltérnek.⁶ A délvidéki földikutya közel kétmillió éve különült el a többi

¹ Endemikus vagy bennszülött az élőlények azon faja és egyéb rendszertani egysége, amely természetes állapotban csak egy adott elterjedési terület (area) határain belül él.

² Krivek Gabriella: A délvidéki földikutya gyakorlati védelme, Szegedi Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar, Ökológiai Tanszék szakdolgozat, 15.

³ Grossinger „caniculus terrestris” néven jegyezte.

⁴ Dr. Méhely Lajos: A földi kutyák fajtái származás és rendszertani tekintetben, 1909.

⁵ A nyugati földikutya fajcsoportba jelenlegi ismereteink szerint négy önálló faj sorolható: a délvidéki földikutya, a magyar földikutya, az erdélyi földikutya és a mára feltehetőleg kihalt szerémségi földikutya, ld. bővebben a 2. pont alatt.

⁶ Hadid, Y., Németh, A., Snir, S., Pavlicek, T., Csorba, G., Kázmér, M., Major, Á., Mezhzherin, S., Rusin, M., Coskun, Y., Nevo, E. (2012): Is Evolution of Blind Mole Rats Determined by Climate Oscillations?, PLoS ONE, January 2012 | Volume 7 | Issue 1 | e30043.

földikutya fajtól, így a fajcsoport többi fajával együtt a fajképződés egyedülálló modellje, melynek köszönhetően az evolúciobiológiai kutatások egyik kiemelt célcsoportjává vált a legutóbbi időben.⁷

A délvidéki földikutya faj megismerésére irányuló kutatások, tudományos ismereteink bővítése és a létező populációk folyamatos csökkenését okozó tényezők feltárására, megszüntetésére és a fajnak a jövő nemzedékek számára történő megőrzésére irányuló erőfeszítések párhuzamos történések. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy amikor a nyugati földikutyafajok megismerési folyamatában például az evolúciobiológiai kutatásokban betöltött szerepük és jelentőségük részleteiben feltárható, egyidejűleg naprakész adatokra épülő, a faj megőrzését szolgáló természetvédelmi intézkedési tervek is szükségesek a faj megóvása érdekében.

A veszélyeztető környezeti hatások legutóbb jelentkező új eleme a magyar-szerb határon létesített határzár, amely a területen található délvidéki földikutya állományának élőhelyét akár oly mértékben károsíthatja, hogy az a faj állományának hosszú távú fennmaradását is veszélyeztetheti. Az intézkedésre vonatkozó tervek ismeretében és annak természetvédelmi szempontból akár végzetes hatásaitól tartva több civil szervezet az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyetteséhez fordult, eljárását kérve.

A beadványokban foglaltak, az elérhető természettudományos és egyéb publikációk, valamint az államapparátus eddigi tevékenysége folytán nyilvánosan hozzáférhető dokumentumok és adatok alapján a jelen állásfoglalásban foglalt következtetés már ismert volt, illetőleg azok alapos tanulmányozását, szintézisét követően levonható. Megállapításaim ezen túlmenően a valamennyi érintett részvételével zajlott szakmai egyeztetésen felmerült részletinformációkon és következtetéseken is alapulnak.⁸

Magyarország Alaptörvénye több helyen nevesíti a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét, a Nemzeti Hitvallásban foglaltak szerint *„vállaljuk, hogy örökségünket, (...) a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”* Az Alapvetés című fejezetben található P) cikk értelmében: *„[a] természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”*

Az Alaptörvény és az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (Ajbt.) szerint a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes kiemelt feladata,⁹ hogy figyelemmel kísérje a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesülését, és ezzel összefüggésben szerzett tapasztalatairól rendszeresen tájékoztatást nyújtson, illetve felhívja a nyilvánosság és az érintett intézmények figyelmét a jövő nemzedékeket érintő jogsértés veszélyére.¹⁰ Az alapvető jogok biztosának helyettese ezen feladatai ellátása érdekében elvi állásfoglalást

⁷ Németh, A.: A fajképződés egyedülálló modelljei, Természettudományi Közlöny, 142. évf. 8. füzet, 355-358.

⁸ 2015. szeptember 7-én, a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium delegáltjai és szakértői, valamint civil, szakmai és tudományos képviselők részvételével az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában zajlott szakmai egyeztetés.

⁹ Alaptörvény 30. cikk (3) bekezdés és Ajbt. 3. § (1) bekezdés.

¹⁰ Ajbt. 3.§ (1) bek. b) és c) pontjai.

adhat ki.¹¹ „Az állásfoglalások célja, hogy felhívja a jogalkotó és a nyilvánosság figyelmét a nemzet közös örökségét képező értékek megőrzésével kapcsolatos teendők fontosságára, és felmutasson olyan jó gyakorlatokat, amelyek e közös örökség minél teljesebb állapotban való megőrzését szolgálják.”¹²

A biológiai sokféleség csökkenése egyike napjaink égető globális környezeti kihívásainak.¹³ Az ökológiai rendszerek emberi tevékenység által okozott terhelése és a biodiverzitás-veszteség egymásra kölcsönösen visszaható folyamatok, melyek következtében kulcsfontosságú ökoszisztéma-szolgáltatások károsodnak, világszerte – egyebek mellett – egyre fokozódó élelmiszer-, energia- és vízbiztonsági válsággal szembesítve az emberiséget. A Kárpát-medencében őshonos fajok megóvása és a biológiai sokféleség megőrzése az a hazai biológiai kincs, ami az emberi élet hosszú távú fennmaradásának szempontjából is meghatározó jelentőséggel bír.

Döntéshozói minőségénél fogva az államot megkülönböztetett felelősség terheli. Az Alaptörvény elfogadása óta a jövő nemzedékek érdeke az Alaptörvény P) cikkében felsorolt értékek védelmének részeként a döntéshozatali mechanizmusokban, normatív és egyéb állami aktusokban kiemelt szempontként érvényesítendő. A szerb-magyar határon épült határzár különböző védettségi szintű természeti területeket érintve speciális és azonnali kezelést igénylő természetvédelmi problémákat vetett fel.

Európa egyik legveszélyeztetettebb emlősfajaként a délvidéki földikutyá fennmaradását közvetlen és folyamatosan fennálló veszélyeztető tényezők fenyegetik. A beadványok idején a határra tervezett biztonsági kerítés kivitelezése és működtetése a határzónában élő földikutyák jelentős részének élőhelyére további terhelést jelentett, melynek következményei különös aktualitást adtak a faj megmentésére irányuló korábbi cselekvési tervek végrehajtásának.

A jelen állásfoglalás előkészítése során született meg az a természetvédelmi hatósági határozat¹⁴, amely rögzítette a délvidéki földikutyá élőhelyét érintő területeken a kivitelezési munkálatok feltételeit, és előírta, hogy azok csak a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság helyszínen lévő munkatársainak szakmai felügyelete mellett végezhetőek. Időközben az érintett szakaszon a kivitelezési munkák lezárultak, valamennyi, előzetesen, valamint a helyszínen jelzett természetvédelmi érdek figyelembevételével.¹⁵

A biztonsági határkerítés kivitelezésétől és működtetésétől függetlenül a délvidéki földikutyá-állomány megóvása azonnali és aktív beavatkozást igénylő globális felelősséget ró

---

¹¹ Az alapvető jogok biztosának 1/2012. (I. 2.) számú utasítása az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala Szervezeti és Működési Szabályzatáról 8.§ (2) bekezdés a) pontja.

¹² Az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesének, a jövő nemzedékek szószólójának elvi állásfoglalása a nemzeti parkok mint a természeti és kulturális értékek őrzői a jövő nemzedékek számára.

¹³ A 2014-es „Élő Bolygó Jelentés” szerint az elmúlt negyven évben a gerinces állatfajok (emlősök, madarak, hüllők és kételtűek) populációi a felére zsugorodtak. A jelentés szerint a biodiverzitás, az előforduló fajok száma eltérő arányú változást mutat a világ különböző fejlettségű részein. Míg a magas jövedelmű, fejlett országokban akár kedvezőnek is tekinthető, addig az alacsony jövedelmű és kevésbé fejlett országokban a biodiverzitás 58%-os csökkenést mutat. http://wwf.hu/media/file/LPR_Magyar_2014_bovitett_03.pdf

¹⁴ OKTVF-KP/11123-3/2015.

¹⁵ A 2015. szeptember 7-i szakmai egyeztetésen elhangzottak, valamint a Földművelésügyi Minisztérium Környezetügyért, Agrárfejlesztésért és Hungarikumokért Felelős Államtitkárságának TMF/1047/1/2015. számú levelében a Földikutyá-védelmi Szakértői Csoport 2015. szeptember 10-i helyszíni bejárásának eredményéről írtak alapján.

hazánkra, annak eltűnése egy emlősfaj bolygónkról történő kihalását jelentené. Jelen állásfoglalásomban a délvidéki földikutya-állomány megőrzését veszélyeztető tényezőkre kívánom felhívni a figyelmet, továbbá az állam cselekvésre vonatkozó alkotmányos kötelezettségére alapot az ajánlásokat kívánok tenni a Kárpát-medence ezen endemikus állatfajának megővését biztosító állami intézkedésekre.

2. A délvidéki földikutya ökológiai jelentősége, veszélyeztetettsége

2.1. A nyugati földikutya fajcsoport jellemzői, jelentősége

A délvidéki földikutya a nyugati földikutya (*Nannospalax (superspecies leucodon)*) fajcsoporthoz tartozik. A fajcsoport Kárpát-medencei képviselőiről csupán a 2005 óta folytatott citogenetikai és molekuláris biológiai vizsgálatok eredményei és az elterjedés-térképezés alapján igazolódott be, hogy valójában négy önálló, endemikus fajt képeznek. A bennszülött földikutyafajok eltérő kromoszómaszámmal jellemezhetők és csupán fajtársaikkal szaporodóképesek. E négy önálló faj közül hazánkban három előfordulásáról van tudomásunk; ezek az erdélyi (*Nannospalax (leucodon) transsylvanicus*), a magyar (*Nannospalax (leucodon) hungaricus*) és a délvidéki földikutya. A negyedik faj a szerémségi földikutya (*Nannospalax (leucodon) syrmensis*), melyről azonban hazánkban 1925 óta nem áll rendelkezésre bizonyított észlelési adat, ezért kipusztulása valószínűsíthető.

A nyugati földikutya fajcsoporthoz tartozó valamennyi hazai faj ún. „evolúciósan jelentős egységnek” tekinthető.¹⁶ Ez annyit tesz, hogy a megőrzés szempontjából különálló egységként kezelendők, vagyis nem csupán rendszertani szempontból különülnek el, de az IUCN Vörös Lista¹⁷ besorolásában is egyedi státusz indokolt, a következők szerint: az erdélyi földikutya „sérülékeny”, a magyar földikutya „veszélyeztetett”, a délvidéki földikutya „kritikusan veszélyeztetett”, továbbá a szerémségi földikutya „adathiányos” besorolása megalapozott.¹⁸ Európában jelenleg csupán az alábbi állatfajok rendelkeznek „kritikusan veszélyeztetett” besorolással: a bajor földipocok (*Microtus bavaricus*), a mediterrán barátfóka (*Monachus monachus*) és az európai nyérc (*Mustela lutreola*).¹⁹ Sajnos az állományméret, elterjedés és a veszélyeztető tényezők tekintetében a hosszú távú fennmaradás lehetőségét mérlegelve a délvidéki földikutya mindegyikükénél kritikusabb helyzetben van.

Jelenlegi ismereteink szerint a szárazföldi gerincesek közül a nyugati földikutya fajcsoport endemikus képviselői az egyedüliek, amelyek a Kárpát-medencében alakultak ki, és azóta is csak itt találhatóak meg. Bennszülött földikutyafajaink jelentőségét mutatja, hogy rajtuk kívül hazánkban csak egy további endemikus gerinces állatfaj él: a Duna

---

¹⁶ Evolutionary Significant Unit – ESU, Csorba G., Németh A., Krnacs Gy., Czabán, D. & Farkas, J. 2009.: Unique rodent taxon under pressure – status and distribution of Vojvodina mole rat (*Nannospalax (leucodon) montanosyrmensis*) (Mammalia: Rodentia). 2nd European Congress of Conservation Biology “Conservation biology and beyond: from science to practice”. Book of Abstracts, Prague, 127.

¹⁷ Az IUCN veszélyeztetett fajokról készült ún. Vörös Listájában a korábban irányadó tudományos vélekedésnek megfelelően a nyugati földikutya fajcsoport szerepel, adathiányos besorolással.
<http://www.iucnredlist.org/details/14328/0>

¹⁸ Az „adathiányos” besorolás magyarázata, hogy a szerémségi földikutya faj utolsó vajdasági észlelése, 1978 óta nem telt el a kihalt státusz életbelépéséhez a definíció szerint szükséges 50 év.

¹⁹ Temple, H.J. and Terry, A. (Compilers). 2007. The Status and Distribution of European Mammals. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities).
Megjegyzendő, hogy a korábban szintén „kritikusan veszélyeztetett” besorolású párduchiúz (*Lynx pardinus*) (<http://www.iucnredlist.org/details/12520/0>) „veszélyeztetett” kategóriába került.

vízrendszeréhez tartozó reliktum, a csontos halak főosztályába tartozó lápi póc.²⁰ A nyugati földikutya faj-komplex Magyarországon előforduló fajainak teljes hazai állománya a becsléseink szerint 1100-1200 egyed körül lehet. Mindezek alapján a földikutyák hazánk és a Kárpát-medence valószínűleg legveszélyeztetettebb gerinces állatfajai.

Valamennyi ma élő földikutya faj evolúciója az elmúlt négy millió évben zajlott.²¹ A nyugati földikutya fajcsoportban a délvidéki földikutya faj a legősibb, jelen ismereteink szerint mintegy kétmillió éve különült el a többi földikutya fajtól. Ezzel valószínűleg a Kárpát-medence legősibb, máig fennmaradt emlősfaja, igazi „élő-kövelet”.²² A faj-komplexbe tartozó erdélyi és magyar földikutya fajok jóval később, mintegy háromezer éve jelentek meg. Ez az időtáv a földikutya fajok jelentőségét – a rendszertani szempontból felmerülő kérdések mellett – az önálló fajok kialakulásához vezető evolúciós okok és folyamatok vizsgálati lehetőségei miatt is kulcsfontosságúvá emeli. Mindezeket túl számos további megfigyelés és következtetés vonható le általuk az alkalmazkodásról, általában a fennmaradáshoz szükséges élettani, ökológiai és viselkedésbiológiai feltételekről és klimatikus változások hatásairól.²³ Ez utóbbi tekintetében pedig a földikutyafajok kulcsszerepet játszanak a jövőben: a jelenleg zajló, emberiség okozta globális klímaváltozás közepette segíthetnek megérteni az élővilágra és a biológiai sokféleségre gyakorolt különféle hatásokat, mechanizmusokat.

Az, hogy a nyugati földikutya fajcsoporthoz tartozó fajokról a mai napig korlátozottak az ismereteink, és hogy az erre irányuló kutatások csak a legutóbbi időben, a nemzetközi tudományos érdeklődés élénkülésével gyorsultak fel, bizonyára a földikutya rejtőzködő életmódjára is visszavezethető. Élete döntő részét ugyanis a föld alatt kiépített járatrendszerében tölti,²⁴ csak nagyon ritkán jön a felszínre. Ennek megfelelően a kistestű földikutyák tökéletesen alkalmazkodtak a talajlakó életmódhoz, hosszúkás, henger alakú testüket finom, selymes bunda fedi, szemük és fülük teljesen visszafejlődött. A rágcsálók rendjében a földikutyák az egyetlen teljesen vak csoport. Kizárólag növényi étrenden élnek, gyökerek, gumók és hagymák alkotják étrendjüket, amennyiben azonban módjukban áll, szívesen elfogyasztják a növények felszín feletti részeit is, szárazakat, leveleket, akár gyümölcsöt is. A földikutyák magányos életmódot folytatnak, csak a párzási időszakban találkoznak.

Az élőhely kérdésének a földikutya fajok esetében kiemelkedő szerepe van, ami elsősorban összefüggő, nyílt füves térséget, száraz gyepet, sztyeppet, mediterrán bozóttal, illetve félsivatagi növényzettel történő felszínborítottságot jelent. Előfordulásukat regisztrálták ugyanakkor fás-ligetes, erdős-sztyepp területen is. A földikutyák a zárt erdőségeket, mocsarakat és futóhomokos területeket elkerülik. A populációk csökkenésének, illetve eltűnésének alapvető oka a hajdani élőhelyek átalakulása, leromlása, a spontán

²⁰ A lápipóc ugyancsak fokozottan védett hazai természetvédelmi státuszú, az IUCN Vörös Listáján „sérülékeny” besorolású faj. <http://www.iucnredlist.org/details/22730/0>

²¹ Németh, A. – Csorba, G. – Kázmér, M.: A földikutyák evolúciója, Két csoport vetélkedése, Élet és Tudomány, 2012/21., 656-658.

²² Hadid, Y., Németh, A., Snir, S., Pavlicek, T., Csorba, G., Kázmér, M., Major, Á., Mezhzherin, S., Rusin, M., Coskun, Y., Nevo, E. (2012): Is Evolution of Blind Mole Rats Determined by Climate Oscillations?, PloS ONE, January 2012 | Volume 7 | Issue 1 | e30043.

²³ Németh, A. – Csorba, G. (2014): Morfológia, Genetika és Ős-környezettan, Magyar Tudomány 2014/4., 432-436.

²⁴ Németh, A., Csorba, G., Farkas, J., Krnács, Gy., Molnár, A., Boldogh, G., Szelényi, B.: Fajmegőrzési tervek, Kárpát-medencei nyugati földikutya kisfajok (Nannospalax (superspecies) leucodon), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyért Felelős Államtitkárság, 2013. http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/FajmegorzesiTervek/foldikutya_fmt_2013.pdf

kedvezőtlen környezeti hatások mellett a direkt emberi tevékenység, a mezőgazdasági művelés, a beépítés.

2.2. A délvidéki földikutya faj, ismert populációk

2008-ig úgy tűnt, hogy a délvidéki földikutya is osztozik a szerémségi földikutya sorsában, amikor is felfedeztek egyedeket a magyar-szerb határ mentén. A faj azonosítása kromoszómavizsgálatok alapján történt, az itt talált egyedek genetikai mintáit összevetették az 1970-es években publikált, Vajdaságból származó adatokkal.²⁵ A vajdasági populáció újrafelfedezése ezt követően 2009-ben történt meg.²⁶ 2013-ban Baja város közelében találtak egyedeket. A délvidéki földikutya a jelenleg ismert állományok felfedezése révén egy a „kihalásból visszatért” állatfaj, mely jelen ismereteink szerint három élőhelyen található meg.²⁷

A kelebiai populáció becsült mérete körülbelül 150-200 egyed, egyedszáma folyamatosan csökken. Az élőhely sajátossága, hogy a szerb-magyar államhatár mindkét oldalára átnyúlik. A magyar oldalon,²⁸ Kelebia külterületén található az összesen csupán 16 hektárt kitevő, kilenc darab, kis kiterjedésű, fa-ültetvények, utak és mezőgazdasági területek által egymástól elszigetelt élőhely fragmentum. Az élőhelyek magántulajdonban állnak, homoki sztyeprét és fiatal parlag borítja őket. Az utóbbi 200-300 évben készült katonai térképek tanúsága szerint a Déli Homokhátságon a potenciális földikutya élőhelyek az elmúlt fél évezredben nagyterjedésű, összefüggő területet alkottak.

A faj jelenleg ismert másik hazai előfordulási helyét 2013 tavaszán fedezték fel, Baja városának közelében. Az itt lelt példányok délvidéki földikutya fajhoz sorolását ugyancsak genetikai vizsgálatokkal igazolták. A hazai természetvédelem legutóbbi időkben történt legjelentősebb eseményének tekinthető a 130 hektáros élőhely felfedezése.²⁹ Ez a populáció a mintegy 200 egyedszámmal ugyanis egyrészt a legnagyobb ismert populációja a fajnak, másfelől az egyetlen, mely megfelelő környezeti hatások esetén hosszú távon, emberi beavatkozás nélkül is életképes lehet. A mai élőhely egy egykoron hatalmas kiterjedésű gyepterület maradványán fekszik, Baja város határperemén.

A szerbiai Fruska gora lábánál található, legkisebb egyedszámú populáció élőhelye a kelebiaihoz hasonlóan, apró, egymástól elszigetelt gyepterületek láncolata, mintegy 50 hektár kiterjedésű, azonban az ott zajló kedvezőtlen folyamatok eredményeként kevesebb, mint száz egyednek képes csak otthont adni.

---

²⁵ Németh, A. (2011): Taxonomy, distribution and conservation status of Eurasian blind mole rats (Rodentia: Spalacinae) in the Carpathian Basin. PhD Thesis, Eötvös Loránd University of Budapest.

²⁶ Németh, A., Krnács, Gy., Krizsik, V., Révay, T., Czabán, D., Stojnić, N., Farkas, J., Csorba, G. (2013): European rodent on the edge: status and distribution of the Vojvodina blind mole rat, SpringerPlus 2013, 2:2. <http://www.springerplus.com/content/2/1/2>

²⁷ Krivek, G., Sendula, T., Csorba, G., Krnács Gy., Tamás, Á., Vajda, Z., & Németh, A. 2014. Utoljára látható! Tényleg hagyjuk kihalni Európa legkritikább emlőseinek egyikét, a délvidéki földikutyát? In: Lengyel Sz. (szerk.) „Tudományoktól a döntéshozatalig” IX. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia Absztrakt-kötet, Magyar Biológiai Társaság, Szegedi Tudományegyetem Ökológiai Kutatóközpont, MTA Ökológiai Kutatóközpont 2014. p. 78.)

²⁸ A határ szerb oldalán található élőhely 400 hektár, homoki sztyeprét borította terület.

²⁹ Sendula, T., Farkas, J., Tamás, Á., Krnács Gy., Krivek, G., Csorba, G., & Németh, A. 2014. A délvidéki földikutya legnagyobb ismert állományának felfedezése Baján In: Lengyel Sz. (szerk.) „Tudományoktól a döntéshozatalig” IX. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia Absztrakt-kötet, Magyar Biológiai Társaság, Szegedi Tudományegyetem Ökológiai Kutatóközpont, MTA Ökológiai Kutatóközpont 2014. p. 107. http://www.mtbk.hu/mtbk09/doc/AbsztraktKotet_v1.pdf

2.3. Veszélyeztetettség

A délvidéki földikutya faj – egyben valamennyi, a nyugati földikutya fajcsoporthoz tartozó faj – fennmaradásának kulcsa élőhelyeik védelme. A faj kizárólag pontosan behatárolható jellemzőkkel rendelkező élőhelyeken fordul elő, mi több, a fajcsoporthoz tartozó különböző fajok esetében a terület klimatikus adottságainak is meghatározó a szerepe, melynek következtében kedvező adottságú refúgiumokban is lehetséges az egymástól egyébként elszigetelt földikutya populációk (időleges) fennmaradása.³⁰ A Kárpát-medencében előforduló földikutyák különféle fajaira általában is igaz, hogy rendkívül kis elterjedésűek, az ismert populációk jelentős része semmilyen területi védelem alatt nem áll, ugyanakkor élőhelyeik mérete és minősége a felmérések alapján folyamatosan romlik,³¹ ezért potenciálisan veszélyeztetettek, könnyen a kihalás szélére kerülhetnek.

A veszélyeztetettség elsődlegesen tehát az előfordulási területekre, az élőhelyekre gyakorolt spontán és direkt emberi közrehatásra előálló környezeti tényezőkből ered. A drasztikus állománycsökkenés és a kihalás közvetlen szélére sodoródás oka elsődlegesen a modern, nagyhatékonyságú talajműveléssel járó, nagy kiterjedésű monokultúrás mezőgazdaság elterjedése volt. Az állandó szántás széleskörű elterjedése nem engedi kialakulni a földikutya számára megfelelő növénytársulást, továbbá évről-évre megsemmisíti az állatok járatrendszerét, a mélyszántás pedig a járatokban tartózkodó földikutyaát is elpusztítja.

A további környezeti hatások tekintetében az erdősítés, a mezőgazdasági művelés, a befásodás, cserjésedés, illetve az élőhelyek átalakítása jellemző, melyek következtében a nyugati földikutya fajok hajdani összefüggő nyílt füves élőhelyei, a legelők és a kaszálók átalakultak, leromlottak, vegetációs szerkezetük megváltozott, illetve területük drasztikusan csökkent. A földikutyák elszigetelődése miatt egyedszámuk kritikusan megfogyatkozott, mára csak szórvány töredékpulációk maradtak fenn.³² A felsorolt negatív hatások mellett a kis állomány méret és szegregáltság következtében beltenyésztettség és ebből fakadó genetikai problémák is sújtják az egyes részpopulációkat.

A délvidéki földikutya tekintetében a legbizonytalanabb, és a hazai természetvédelem által értelemszerűen legkevésbé befolyásolható a szerbiai, csekély egyedszámú részállomány sorsa. A Fruska gora lábánál elterülő élőhely nem áll védelem alatt, a gyepek területet települési belterületen fekvő kertek és szőlőlugasok tagolják. A legnagyobb veszélyt itt is a gyepek eltűnése, a parlagon hagyott földek újbóli művelésbe vonása jelenti.

A Kelebia-Ásotthalom térségében, a szerb-magyar határon található populációt elsődlegesen a terület széttagoltsága és a különböző mezőgazdasági tevékenységek veszélyeztetik. A Kelebia-Ásotthalom környéki élőhelyek országos szintű védett területté nyilvánítása – a Köröséri Tájvédelmi Körzet részeként³³ – többek között az itt élő földikutya

---

³⁰ Németh, A. – Csorba, G. (2014): Morfológia, Genetika és Ős-környezettan, Magyar Tudomány 2014/4., 432-436.

³¹ Németh, A. (2011): Taxonomy, distribution and conservation status of Eurasian blind mole rats (Rodentia: Spalacinae) in the Carpathian Basin. PhD Thesis, Eötvös Loránd University of Budapest.
http://teo.elte.hu/minosites/ertekezes2011/nemeth_a.pdf

³² Németh, A., Csorba, G., Farkas, J., Krnács, Gy., Molnár, A., Boldogh, G., Szelényi, B.: Fajmegőrzési tervek, Kárpát-medencei nyugati földikutya kisfajok (Nannospalax (superspecies) leucodon), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyért Felelős Államtitkárság, 2013.

http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/FajmegorzesiTervek/foldikutya_fmt_2013.pdf

³³ 146/2012. (XII.27.) VM rendelet 1. melléklet.

populáció jelentősége miatt 2012-ben történt meg. Az élőhely egyben része a Déli Homokhátság Natura 2000 területnek. A korábban létező nagykiterjedésű füves élőhelyeken létrehozott erdő ültetvények a töredékállományokat eleve elszigetelték egymástól, a biztonsági határkerítés ezt a hatást tovább, akár a fenntarthatóságot meghaladó szintre fokozhatja.

A bajai élőhely felfedezése hazánk fokozott felelősségét is megalapozza a faj megóvása tekintetében; azóta bizonyos, hogy egyrészt Magyarországon található az egyedek túlnyomó többsége és az is, hogy a fennmaradásuk szempontjából kulcsfontosságú élőhely védelem kizárólag hazánk területén biztosítható. Tekintve, hogy az élőhely 2013-ban vált ismertté, a terület hasznosítására vonatkozó korábbi elképzelések alapján az a város településrendezési eszközeiben beépítésre szánt, ipari, fejlesztési övezeti besorolású. A bajai, kulcsfontosságú élőhelyen a normatív védelem és a terület átsorolásának hiányában jelenleg is megvalósíthatóak a korábbi, beépítésre vonatkozó tervek, amely bizonyosan összeegyeztethetetlen a populáció, egyben feltehetőleg a délvidéki földikutya faj fennmaradásával.

3. Alkotmányos követelmények

Naprakész tudományos ismereteink alapján a délvidéki földikutya a Kárpát-medencében endemikus faj, kritikusan veszélyeztetett, jelenleg három ismert élőhelyen³⁴ előforduló, csekély és csökkenő egyedszámot mutató állománnyal. A faj megóvásának nem csupán hazánk, de bolygónk élővilágának szempontjából is kiemelt a jelentősége: védelme és fennmaradása sehol másutt nem biztosított a világon. Ez a fokozott felelősség a faj fennmaradása tekintetében az állam oldalán kettős szempontból is jelentkezik, egyrészt mint felelős döntéshozó, másrészt mint a fokozottan védett egyedek tulajdonosa, amely együttesen alapozza meg jelen helyzetben az állam tevési kötelezettségét a faj megóvása érdekében.

Az Alaptörvény P) cikkében felsorolt értékek védelme tekintetében fennálló fokozott állami felelősség megalapozására, a jövő nemzedékek érdekei védelmének tartalommal való kitöltésében az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata továbbra is zsinórmértékül szolgál. A 13/2013. (VI. 17.) AB határozatban a testület elvi éllel állapította meg ugyanis, hogy amennyiben az Alkotmány és az Alaptörvény érintett rendelkezései közt tartalmi vagy kontextuális egyezőség áll fenn, úgy az Alkotmánybíróság a negyedik Alaptörvény-módosítást követően is hivatkozhat a korábbi határozataiban kidolgozott érvekre, jogelvekre és alapjogi összefüggésekre.

Az egészséges környezethez való alapjog tekintetében fennáll a tartalmi egyezőség az Alaptörvény XXI. cikke és az Alkotmány korábban hatályos passzusa³⁵ közt, így a 28/1994. (V.20.) AB határozatban foglaltak továbbra is irányadóak. Az Alkotmánybíróság eme határozata a környezetvédelem alapjogi vetületi megalapozásának is tekinthető, a testület ehelyütt fogalmazta meg, hogy „*a környezetvédelemhez való jog (...) elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok*

³⁴ Krivek Gabriella: A délvidéki földikutya gyakorlati védelme, Szegedi Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar, Ökológiai Tanszék szakdolgozat, 15.

³⁵ Alaptörvény XXI. cikk (1) bekezdés: „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

Alkotmány 18.§: „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia. (...) Az Alkotmányban biztosított környezethez való jog a környezet védelmére és az élet természeti alapjának fenntartására vonatkozó állami köteleességet jelenti.”

Az állam éppen e felelősségének és kötelezettségének tudatában alakítja ki a védelmet biztosító horizontális szabályozást, az abban foglalt anyagi rendelkezéseket és intézményi struktúrákat, valamint annak garanciáit.

A vonatkozó természetvédelmi szabályozás tükrözi a délvidéki földikutya veszélyeztetettségi szintjét, miszerint hazánkban fokozottan védett faj.³⁶ A védett faj egyedei a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (Tvt.) szabályozása alapján³⁷ állami tulajdonban állnak. Az Alaptörvény 38. cikk (1) értelmében „*az állam (...) tulajdona nemzeti vagyon. A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele.*”³⁸ Az állam felelőssége és kötelezettsége a délvidéki földikutya megóvása tekintetében a nemzeti vagyonnal rendelkező döntéshozóként is fennáll, a P) cikkben nem taxatív felsorolt értékek védelmének kiemelt figyelembevételével.

A délvidéki földikutya faj megmentését célzó kormányzati cselekvések sorában kiemelkedő jelentőségű a Kelebiai-Ásotthalmi populáció megóvása érdekében (is) létrehozott Körös-éri Tájvédelmi Körzet.³⁹ A kormányzati törekvéseket jelöli a Vidékfejlesztési Minisztérium Környezetügyért felelős Államtitkársága által a tudomány, a közigazgatás és gyakorló szakemberek részvételével életre hívott Földikutya-védelmi Szakértői Csoport⁴⁰ megalakulása. Ugyancsak meghatározó a 2013-ban az Államtitkárság által készített, a Kárpát-medencei nyugati földikutya kistípusok fajmegőrzési terve.⁴¹ A hivatkozott dokumentum tudományos szakmai megalapozottsággal tárta fel a nyugati földikutya fajcsoport hazai fajainak fennmaradását veszélyeztető tényezőket és tett konkrét, faj- és élőhely-specifikus intézkedési javaslatokat a védelem biztosítására, egyidejűleg vázolta az intézkedések elmaradásának lehetséges következményeit is.

A határon épített biztonsági kerítésnek a határárral érintett területen található délvidéki földikutya állományra gyakorolt – a már fennálló veszélyeztető tényezők mellett – további kedvezőtlen hatását a természetvédelmi hatóság is megállapította. Az Országos Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség által a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság számára adott befogási, tartási és visszatelepítési engedélyről szóló határozat⁴²

³⁶ A védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V.9.) KöM rendelet 2. sz. melléklete.

³⁷ Tvt. 68.§ (2) bekezdés

³⁸ Megjegyzendő, hogy a természetvédelmi szabályozásban a Tvt. felhatalmazása alapján megalkotott, a védett állatfajok védelmére, tartására, hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 2.§ c) pontjában foglalt értelmező rendelkezés szerint a természetvédelmi érdek közérdek.

³⁹ 146/2012. (XII.27.) VM rendelet 1. melléklet.

⁴⁰ <http://www.termeszetvedelem.hu/foldikutya-vedelmi-szakertoi-csoport>

⁴¹ Németh, A., Csorba, G., Farkas, J., Krnács, Gy., Molnár, A., Boldogh, G., Szelényi, B.: Fajmegőrzési tervek, Kárpát-medencei nyugati földikutya kistípusok (Nannospalax (superspecies) leucodon), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyért Felelős Államtitkárság, 2013.

http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/FajmegorzesiTervek/foldikutya_fmt_2013.pdf

⁴² OKTVF-KP/11123-3/2015.

szerint „a tárgyi gyenge migrációs képességű délvidéki földikutya részpopulációk határsávbán található élőhelyét és az egyedek fennmaradását az épülő határzár olyan mértékben semmisíti meg, illetve darabolja fel a földikutya életterét, hogy az a továbbiakban alkalmatlan lesz a határsávbán élő részpopulációk fenntartására”.

A már hivatkozott 28/1994. AB határozat leszögezi, hogy „az állam a környezetvédelem elvi alapjainak és módszereinek megválasztásában szabad, s szabad annak meghatározásában is, hogy a környezethez való jog tartalmát adó sajátos állami kötelezettségből milyen konkrét jogalkotási és kormányzati teendők származnak. (ABH 1993, 535.) A környezethez való jog e határozatban megállapított sajátosságaiból következően azonban az állam nem élvez szabadságot abban, hogy a környezet állapotát romlani engedje, vagy a romlás kockázatát megengedje (...) A környezetben okozott károk véges javakat pusztítanak, sok esetben jövétlenek, a védelem elmulasztása visszafordíthatatlan folyamatokat indít meg. (ABH 1994, 140-141.)” A leírt állami aktusok, intézkedések alátámasztják, hogy a központi döntéshozatal elkerülendő végkifejletként kezeli a nyugati földikutya-fajok kipusztulás szélére sodródását. A délvidéki földikutya faj megóvása érdekében az aktív állami beavatkozás, a meghatározott cselekvések végrehajtása az állam alkotmányos kötelezettsége.

Az Alkotmánybíróság 16/2015. (VI. 5.) AB határozatában kifejti, hogy „a P) cikk (1) bekezdése ugyan taxatív nem határozza meg a védendő természeti értékek körét (lásd a „különösen” kitétel), ám azt igen, hogy valójában mit jelent a környezetvédelem mint állami (...) kötelezettség: 1. a védelem; 2. fenntartás; 3. jövő nemzedékek számára történő megőrzés. Az állami kötelezettség tehát önálló szabályozást nyert és hangsúlyt kapott az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében.” Márpedig az állam védelemre, fenntartásra és megőrzésre irányuló alkotmányos kötelezettsége a jelen ügyben aktív beavatkozást feltételez, melynek hiányában az Alaptörvényben meghatározott államművelési célok elérése az állatfaj kipusztulásával megghiúsul.

Különös élel vetődik fel a kérdés a délvidéki földikutya, a Kárpát-medencében kialakult és honos faj esetében, ahol a védelem és a fennmaradás sehol a világon másutt nem biztosított. A biológiai sokféleség megóvása szempontjából az adott faj eltűnése pótolhatatlan, köztes állapot nélküli végérvényes átmenetet jelent a létező és nem létező közt. A délvidéki földikutya életmódjából adódóan kevésbé ismert állatfaj. Mindez azonban nem csökkenti a földi ökoszisztéma, a biodiverzitás szempontjából a faj fennmaradásának jelentőségét; egy önálló leszármazási vonalat képviselő kárpát-medencei endemikus faj kipusztulása, bolygónkról történő kihalása a kockázati tényező.

Az állam fokozott felelőssége és tevérsre vonatkozó alkotmányos kötelezettsége az Alaptörvény P) cikkében és 38. cikk (1) bekezdésében megjelenített értékek halmozott jelenléte alapján is megállapítható, a délvidéki földikutya a nemzeti vagyón körébe tartozó, kiemelkedő természetvédelmi értékű,⁴³ fokozottan védett honos állatfajunk, amely a természeti erőforrásaink és a biológiai sokféleség részét képezi.

Mindazonáltal az állami felelősség a nemzetközi közösség felé is fennáll. Hangsúlyozandó, hogy nem egy szélesebb elterjedésű faj periférián elhelyezkedő hazai populációinak védelméről van szó, hanem a faj földi fennmaradásának biztosításáról. Ez egyben azt is jelenti, hogy kihalása estén nem kizárólag a hazai biológiai sokféleséget éri veszteség, hanem a biodiverzitás csökkenésével a teljes földi ökoszisztéma sérül, globális veszteség keletkezik a másutt nem biztosítható helyi védelem hiányában. A faj nemzetközi

⁴³ A 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet alapján a faj egyedeinek természetvédelmi értéke a maximális 1.000.000 Ft.

jelentőségét fokozza a legutóbbi időkben folytatott evolúcióbiológiai kutatások eredménye, amelyre genetikai egyediségüknel fogva a földikutyafaj (Subfamilia: Spalacinae) világviszonylatban egyedülállóan alkalmasak.⁴⁴

A fokozott felelősség önmagában megalapozná az állam cselekvésre irányuló alkotmányos kötelezettségét, ennek értelmében az alkotmányos követelmények alapvető szintjeként jelentkezik a saját óvintézkedéseinek betartása, cselekvési terveinek következetes és azonnali kivitelezése. Mindezeket túl azonban fentiek alapján az Alaptörvényben lefektetett és citált államcél megvalósítása érdekében az állam nemzetközi viszonylatban fennálló felelősségének és tevésségre irányuló alkotmányos kötelezettségének szintje az elérendő célhoz igazodik: azaz a délvidéki földikutyafaj megmentése érdekében a naprakész tudományos eredményeink ismeretében kialakított azonnali állami beavatkozást jelenti.

4. Javaslatok a délvidéki földikutyafaj állomány megőrzéséhez szükséges állami intézkedésekre

A földikutyák hatékony gyakorlati védelme a Kárpát-medencében mindeddig sehol nem valósult meg.⁴⁵ A nyugati földikutyafajcsoport endemikus hazai képviselőinek ökológiai jelentősége kapcsán az ismert délvidéki földikutyafaj populációjáról leírtakkal⁴⁶ összhangban nyomatékkal hangsúlyozandó, hogy a faj fennmaradásának – és ezzel a földi biodiverzitás megőrzésének – biztosítása az egyedek területi előfordulásának sajátosságai folytán kizárólag hazánkban lehetséges. Ez azonban nem csak nemzetközi viszonylatban is fennálló, globális felelősséget ró hazánkra, hanem egyúttal világviszonylatban egyedülálló természeti kincset is jelent, mely felbecsülhetetlen értékkel gazdagítja országunkat.

Az élőhely védelmével biztosítható a meglévő állományok fennmaradása, hosszabb távon esetleges növekedése. A területi védelem körében a legjelentősebb elemek: a fragmentumok összekötésének biztosítása zöldfolyosók kialakítása révén ahol csak lehetséges; a spontán környezeti hatásként jelentkező beerdősülés és bebokrosodás visszaszorítása; a területhasználat természetvédelmi szempontból megfelelő meghatározása, így kaszálás helyett például inkább legeltetés, ha erre nincs mód, akkor gépi helyett kézi erejű kaszálás.⁴⁷ Élőhely-rekonstrukciók, élőhelyként alkalmas füves területek kialakítása a legfőbb hosszú távú cél. Ez a célkitűzés a magántulajdonú, nem gyepterületek esetében a területi védelem mellett a területek állami tulajdonba vételével és a nemzeti park igazgatóság kezelésébe adásával biztosítható. Ez elkerülhetővé teszi az érintett területek egyéni gazdasági érdekekből történő, a fajmegőrzés szempontjaival ellentétes hasznosítását, és egyben garantálja a meglévő gyepterületek szakszerű kezelését.⁴⁸

---

⁴⁴ Nevo, E. 1991. The subterranean mole rats (*Spalax ehrenbergi* superspecies) in Israel as an evolutionary model of active speciation and adaptive radiation. *Isr. J. Zool.* 37:174-175.

⁴⁵ Németh, A. (2011): Taxonomy, distribution and conservation status of Eurasian blind mole rats (Rodentia: Spalacinae) in the Carpathian Basin. PhD Thesis, Eötvös Loránd University of Budapest. http://teo.elte.hu/minosites/ertekezes2011/nemeth_a.pdf

⁴⁶ Ld. a jelen állásfoglalás 2. pontjában írtakat.

⁴⁷ Dr. Németh, A., Dr. Csorba, G., Dr. Farkas, J., Krnács, Gy., Molnár, A., Boldogh, G., Szelényi, B.: Fajmegőrzési tervek, Kárpát-medencei nyugati földikutyafaj kisfajok (*Nannospalax* (superspecies) *leucodon*), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyért Felelős Államtitkárság, 2013.

⁴⁸ A természetvédelmi vagyongazdálkodás garanciális vetületei és a nemzeti park igazgatóságok abban betöltött szerepe az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesének, a jövő nemzedékek szószólójának „A nemzeti parkok mint a természeti és kulturális értékek őrzői a jövő nemzedékek számára” című elvi állásfoglalásában került részletes bemutatásra és elemzésre.

Hangsúlyozandó, hogy a fenti intézkedések mindkét jelenleg ismert hazai élőhely – Kelebia-Ásotthalom térsége és Baja város peremvidéke – vonatkozásában szükségesek a faj fennmaradási esélyének biztosítására. Amennyiben egy faj utolsó menedéke egyetlen élőhelyre korlátozódik, úgy a fennmaradása továbbra is kritikusnak tekinthető, hiszen ez rendkívül sérülékeny állapot, mind a külső környezeti hatások, mind az adott állomány belső folyamatai tekintetében. Kiemelt jelentőségű ezért, hogy a jelenleg ismert mindkét hazai élőhely megfelelő védelemben részesüljön, bővítési lehetőségük biztosítására kiterjedően.

Az állam cselekvésre irányuló alkotmányos kötelezettségére alapozottan a jelenleg elérhető és már kialakított állami cselekvési tervek, a naprakész tudományos publikációk és szakvélemények, valamint a már hivatkozott szakmai egyeztetésen elhangzottak alapján az alábbi intézkedési javaslatokat teszem a délvidéki földikutya fajnak a jövő nemzedékek számára történő megóvása érdekében:

1. normatív állami aktus meghozatala;
2. a bajai populáció élőhelyvédelme;
3. a kelebiai populáció élőhelyvédelme;
4. földikutya rezervátumok, kutatóközpont és bemutatóház létrehozása;
5. a délvidéki földikutya faj hungarikummá nyilvánítása.

Megjegyzendő, hogy a jelen állásfoglalás előkészítése során javaslatként szerepelt a szerb-magyar határra tervezett biztonsági kerítés kivitelezési munkálatainak a délvidéki földikutya élőhelyét érintő területeken kiemelten körültekintő, a természetvédelmi hatóság határozatában foglaltak⁴⁹ szerint és a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság helyszínen lévő munkatársainak szakmai felügyelete melletti végzése. Időközben az érintett szakaszon a kivitelezési munkák lezárultak, valamennyi, előzetesen, valamint a helyszínen jelzett természetvédelmi érdek figyelembevételével.⁵⁰

4.1. Normatív állami aktus meghozatala

Fő cél, hogy az állam normatív aktussal garantálja a délvidéki földikutya faj megóvására irányuló, alkotmányos kötelezettségén alapuló cselekvési tervét, mind az egyedi élőhelyvédelmi, mind az általános intézkedések tekintetében. Ezzel nem csupán az alkotmányos kötelezettség végrehajtását biztosíthatja saját aktussal, de abban a követendő szempontok és módszerek meghatározásával hatékonyan és ütemezetten kivitelezhető, egyszerismind konkrétan és egyedi módon számon kérhetők a szükséges intézkedések.

4.2. A bajai délvidéki földikutya populáció élőhelyvédelme

Sürgető feladat továbbá minden hazai földikutya élőhely területi védettségének elérése, lehetőség szerint országos szintű természetvédelmi oltalom alá helyezése és megfelelő természetvédelmi kezelése. Mindez a már említett fajmegőrzési terv⁵¹ által előirányzott intézkedések ütemezett végrehajtásának haladéktalan megkezdését jelenti.

Mindenekelőtt a drasztikus állománycsökkenésen és az ezzel járó genetikai leromlásokon át nem esett bajai populáció – ma még területi természetvédelmi intézkedéssel nem óvott –

⁴⁹ OKTVF-KP/11123-3/2015.

⁵⁰ Ahogyan az a 2015. szeptember 7-i szakmai egyeztetésen elhangzott.

⁵¹ Németh, A., Csorba, G., Farkas, J., Krnács, Gy., Molnár, A., Boldogh, G., Szelényi, B.: Fajmegőrzési tervek, Kárpát-medencei nyugati földikutya kistajók (Nannospalax (superspecies) leucodon), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyért Felelős Államtitkárság, 2013.

http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/FajmegorzesiTervek/foldikutya_fmt_2013.pdf

élőhelye teljes egészének országos szintű területi védelem alá helyezésére van szükség. A bajai élőhelyen emellett speciális és azonnali feladat a felgyülemlett hulladék eltávolítása. A terület jelenlegi területfelhasználási besorolása a természetvédelmi céllal ellentétes, ennek megváltoztatása és ezzel a beépítési lehetőség megszüntetése kiemelt cél. A továbbiakban a teljes területen csak olyan élőhely-kezelés engedhető meg, ami összeegyeztethető a populáció hosszú távú fennmaradásával.

A bajai élőhely védelem alá helyezését megkönnyíti, hogy közvetlen szomszédságában található egy, a Honvédelmi Minisztérium tulajdonában álló, kivett, honvédelmi célra feleslegessé nyilvánított terület,⁵² amely megfelelő cserealapként szolgálhat a földikutya-élőhely jelenlegi tulajdonosa, a bajai önkormányzat számára. A terület elhagyott, parlaggal benőtt, földikutya nem fordul elő rajta. Fekvéséből, méretéből és állapotából adódóan alkalmas a földikutyáknak otthont adó élőhelyen eredetileg tervbe vett beruházások végrehajtására.

4.3. A kelebiai délvidéki földikutya populáció élőhelyvédelme

A szerb-magyar határ mindkét oldalán lévő részpopulációk a határzár következtében (is) sérülékenyebbé válhatnak. Sajnálatos módon úgy tűnik, hogy a jelenlegi töredék-állományok önmagukban nem életképesek. A meglehetősen széttöredezett, fragmentumokban élő populáció fennmaradására a hazai oldalon az általános intézkedések végrehajtásával azonban még lehet esély. Így a magyar oldalon található területeken biztosítani szükséges az állományok növekedésének lehetőségét, illetve feltételeit. A legfontosabb célok az itt ismert élőhelyek fennmaradása, új élőhelyek kialakítása ezek területi bővítésével, illetve a létező élőhely-fragmentumok összeköttetésének megteremtése élőhely-rekonstrukcióval, zöldfolyosók kialakításával. Ilyen beavatkozásokra alapvetően a kelebiai élőhely kisebb, egymással egybe nem függő területei – Bácsboristai-legelő, „Tanyahelyek”, Töklevelés, „Sikertelen erdősítés”, Kelebiai-halastavak melletti fragmentumok – esetében van szükség.

A természetvédelmi célból történő kisajátítás szintén lényegi eleme az intézkedési csomagnak, így a határmenti élőhely területéhez tartozó Bácsboristai-legelő vagy a Töklevelés esetében, melyek a Körös-éri Tájvédelmi Körzet megalakulásával védetté váltak, de magántulajdonban vannak. Az ugyancsak magántulajdonú „Tanyahelyek” terület nem része a tájvédelmi körzetnek, ezért megoldást a védett terület bővítése nyújthat. Az élőhelyen a fő veszélyeztető tényező a mezőgazdasági művelésbe vonás, emiatt javasolt a tanyahelyeket körülvevő szántók mielőbbi visszagyepesítése.

A kelebiai populáció élőhelyein a mezőgazdasági tevékenységek mellett a másik fő veszélyeztető tényező, a befásodás, erdősítés és beszántás megfékezése szükséges.⁵³ Fontos a más állami kezelőkkel – így az erdészettel – történő együttműködés a fás szárú növények visszaszorítása érdekében.⁵⁴

⁵² A 47,6 hektár területű, Baja 0421 hrsz-ú ingatlan.

⁵³ A Magyarország Erdészeti Webtérképén 204/D számmal jelölt erdőterület kiváltása és a terület visszagyepesítése, illetve az élőhely déli részén lévő 204/C jelölésű erdő barrier megszüntetése válhat szükségessé. A „Sikertelen erdősítés” a tájvédelmi körzet területén található, a Kiskunsági Erdészeti és Faipari Zrt. (KEFAG) tulajdonában van, itt a fő veszélyforrást szintén az erdősítés jelenti.

⁵⁴ A Bácsboristai-legelő és a „Tanyahelyek” közötti átjáró kialakításához a következő állami tulajdonban levő, nem védett erdőfoltok megszüntetése válhat szükségessé: 68/A; 69/C nyugati része; 70/A,B,C; 71A. A „Tanyahelyek” és a Töklevelés élőhelyek a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer térképén DDJVT-7-13 blokk jelölésű művelt szántóföld által vannak elválasztva egymástól, így ennek visszagyepesítésére lenne

4.4. Földikutya rezervátum, kutatóközpont és bemutatóház létrehozása

A bajai élőhely országos területi védettségének biztosításával ún. tudományos földikutya rezervátum⁵⁵ fokozottan védett terület hozható létre. Javasoljuk továbbá egy tudományos és ismeretterjesztő központ felállítását, amely egyrészt elősegíti a földikutya-élőhelyek feltérképezését és az állat viselkedési sajátosságainak vizsgálatát, valamint a veszélyeztető tényezők megismerését, másrészt segít kialakítani egy, az állományok megőrzését támogató társadalmi attitűdöt. A nemzetközi együttműködést, közös kutatások koordinációját is segítheti az intézmény létrehozása. A munkálatok állásáról és a tervezett kompenzációs intézkedésekről a központ közreműködésével a földikutya védelméért elkötelezett civil szervezetek és a nyilvánosság naprakész tájékoztatást kaphat. Ugyancsak megfontolandó e páratlan természeti kincs nagyközönséggel való megismertetésének előmozdítására látogató- és bemutatóház létesítése, javasoltan Baja városában.

Tudományos vagy bioszféra földikutya rezervátum⁵⁶ létrehozása és annak magterületi kijelölése a védelem fokozott szintjére és a nemzetközileg kiemelkedő tudományos értékre tekintettel a szerb-magyar határ mentén, Kelebia térségében szintén javasolt.

4.5. A délvidéki földikutya faj hungarikummá nyilvánítása

A délvidéki földikutya eredményes megóvásának elengedhetetlen része a hatékony szemléletformálás. Tájékoztató eszközök lehetnek az élőhelyek mellé kihelyezett ismertető táblák, a népszerűsítő kampányok, tájékoztató anyagok, szórólapok, honlapok. A szemléletformálást és a délvidéki földikutya faj széles körben ismertté válását (is) szolgálja, egyben a vonatkozó szabályozás⁵⁷ alapján indokolt és helyénvaló, a természetvédelmi cél megvalósulását segítő kezdeményezés a faj hungarikummá minősítése.

5. Összegzés

A bennünket körülvevő természeti környezet állapotának változását és ennek következményeit, a globális ökológiai válság fenyegetését a társadalom egyre növekvő része személyesen érzékeli és tapasztalja. A felnövekvő generáció és az őket követő jövő nemzedékek számára az emberi élet feltételül is szolgáló véges természeti javak megőrzése mindannyiunk felelőssége.

A délvidéki földikutya faj megőrzésében a döntéshozó állam felelőssége az Alaptörvényben a jövő nemzedékekért vállalt felelősség alapján megkülönböztetett. A döntéshozatali mechanizmusokban ennek a felelősségnek kell érvényesülnie, és a jelen ismereteinkre alapozottan a meghatározott célhoz igazítottan kell kijelölnie a cselekvési mozgásteret. A különböző káros környezeti terhelések hatására mára – amikor a tudományos fejlődés jelen fokán éppen csak kezdjük megérteni egyedülálló jelentőségét és modell-értékét mind evolúcióbíológiai, mind ökológiai és filogeográfiai értelemben – lassan a kipusztulás szélére sodródó délvidéki földikutya esetében ez a cél egyértelmű és világos: az állam

---

szükség. A Töklevelés és a „Sikertelen erdősítés” közötti folyosó a 82/B és D állami tulajdonban levő erdőfoltok megszüntetésével valósítható meg, azonban a 82/B terület fokozottan védett, emiatt a 81/C, 82/A és 82/C állami tulajdonban levő, nem védett területek átalakítása javasolt. Az élőhely a 81/B és a 81/TI jelölésű területen található, ezért itt a fás vegetáció visszaszorítása szükséges.

⁵⁵ Tvt. 28.§ (8) bekezdés.

⁵⁶ Tvt. 29.§ (1)-(2) bekezdései.

⁵⁷ A magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény.

alkotmányos kötelezettsége az azonnali cselekvés és beavatkozás a faj megmentése érdekében.

Az Alkotmánybíróság már hivatkozott 28/1994. (V. 20.) AB határozata megfogalmazásának analógiájával élve az állam szabadságot élvez az államcél elérésének „hogyan” vetületében, de nem a „mit” meghatározásában. Jelen esetben a délvidéki földikutya faj megóvása érdekében szükséges cselekvési tervet az állam – valamennyi aspektust mérlegelve, az ágazati intézményrendszerére és a központi döntéshozatali mechanizmusába épített garanciákra tekintettel – szabadon határozta és határozhatja meg. Nem szabad ugyanakkor a tekintetben, hogy mindezen cselekvési terveket végrehajtja-e vagy sem. Az állam alkotmányos cselekvési kötelezettsége arra terjed ki, hogy a demokratikus jogállamban rendelkezésre álló minden eszközzel, valamennyi szükséges intézkedést tegye azért, hogy a délvidéki földikutya fajt, a Kárpát-medence kipusztulás szélére sodródott endemikus fajtát a jövő nemzedékek számára megőrizzük.

A jelen állásfoglalás egyfelől megállapítja az állam ezen alkotmányos cselekvési kötelezettségét, másfelől a délvidéki földikutya faj megóvásáért viselt közös felelősség tudatában az állami cselekvésre vonatkozó intézkedési javaslatokkal kíván a faj megóvásában az Alaptörvény és az Ajbt. által⁵⁸ a jövő nemzedékek szószólója számára meghatározott feladat- és hatáskörben eljárva részt vállalni.

Budapest, 2015. szeptember 25.

Dr. Szabó Marcel
a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes
a jövő nemzedékek szószólója

---

⁵⁸ Alaptörvény 30. cikk (3) bekezdés és Ajbt. 3. § (1) bekezdés.